

УДК 316.442:316.752

І.В. ШАПОШНИКОВА

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИЛІЗАЦІЇ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Шапошникова Ірина Василівна – к.філ.н., декан факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету

У статті розглядаються теоретичні підходи до визначення стилізації життя студентської молоді. Автор висвітлює результати проведеного порівняльного аналізу вивчення різноманітності соціального життя в масовому суспільстві. У статті виділено стійкі компоненти стилізації життя молоді, запропоновано визначення «стилю життя».

Ключові слова: стиль життя, студентська молодь, соціалізація, вищі навчальні заклади, соціальні практики, суспільство.

В статье рассматриваются теоретические подходы к определению стилизации жизни студенческой молодежи. Автор освещает результаты проведенного сравнительного анализа изучения разнообразия социальной жизни в массовом обществе. В статье выделены стойкие компоненты стилизации жизни молодежи, предложено определение «стиля жизни».

Ключевые слова: стиль жизни, студенческая молодежь, социализация, высшие учебные заведения, социальные практики, общество.

The article deals with the theoretical approaches of the determination of student youth's styling of life. The author lights up the results of the conducted comparative analysis of studying the variety of social life in mass society. The author distinguishes the vivid components of youth's styling of life and offers determination of «lifestyle».

Keywords: lifestyle, youth's styling of life, socialization, higher educational establishments, social practice, society.

© І.В. Шапошникова, 2012

Вступ. Освіта, виходячи із соціологічного погляду, може бути інтерпретована і як вид людської практики з передачі і засвоєння культурного досвіду, і як форма соціалізації і виховання людини, і як соціальний інститут, що виконує ряд функцій, котрі сприяють інтеграції і стабільності суспільства [8]. Дійсно, з функціональної точки зору освіта є невід'ємним структурним елементом соціальної системи. До явних функцій системи освіти, у тому числі й вищої, відносять такі: відтворення і підтримка культурних та ціннісних зразків; соціалізація молодого покоління; виявлення і розвитку інтелектуального, морального та фізичного потенціалу особи; підготовка кваліфікованих фахівців, які відповідають потребам ринку праці тощо.

Тому в статті пропонується розгляд студентської повсякденності, її структурних компонентів, котрі реалізуються через соціальні практики студентства, що конструюють соціальну реальність сучасної молоді. Послаблення інституціональних норм сучасної системи вищої освіти призводить до заміщення ролевих моделей, орієнтованих на формування єдиного студентського стилю життя, стильовими перевагами, що домінують у повсякденних практиках сучасного студентства.

Постановка проблеми. Стаття присвячена аналізу теоретичних підходів до визначення стилю життя молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціологічній площині проблематика соціології молоді розглядалась у наукових роботах С.Н.Іконнікової, В.Т.Лісовського, В.А.Чупрова, Б.Ц.Урланіса. Дослідницькі наукові центри у Києві, Львові, Дніпропетровську, Одесі та інших містах багато років здійснюють аналіз різних аспектів соціології молоді. Значний внесок у ви-

вчення цієї проблеми зробили провідні українські соціологи: О.О.Якуба, В.Л.Арбеніна, В.С.Бакіров, Є.А.Подольська, Л.Г.Сокурянська, О.Л.Скідін, В.І.Астахова та інші. Проте при усій різноманітності дослідницьких підходів до аналізу молодіжної проблематики на сьогоднішній час порівняно небагато робіт, заснованих на теоріях інтеграційного характеру, котрі враховують як характер об'єктивної дії соціальної структури, так і суб'єктивну складову соціальних процесів, у яких індивід виступає ініціатором і «конструктором» соціальної дійсності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студентство, виступаючи резервом поповнення груп працівників кваліфікованої розумової праці, розглядається в якості носія інтелектуального потенціалу і визначає тим самим характер майбутнього українського суспільства. Протягом останніх десятиліть неухильно зростає чисельність студентської молоді, що відповідає збільшенню чисельності вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації та зменшенню ВНЗ I-II рівнів акредитації (рис. 1) [3].

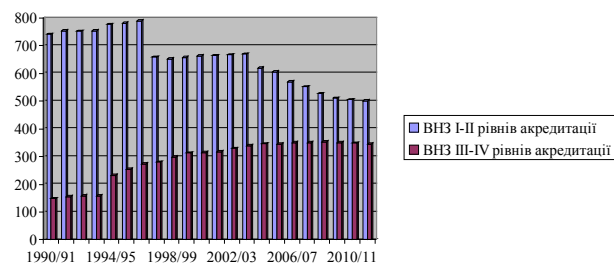

Рис. 1. Динаміка кількості ВНЗ України за 1990-2011 рр.

Проблеми, які хвилюють нинішнє студентство, торкаються інтересів усього суспільства. На сьогоднішній момент спостерігається високий рівень комерціалізації освіти, що призводить до зниження якості знань студентів ВНЗ, тому що оплата за навчання студентів – це суттєва стаття доходів ВНЗ (рис. 2).

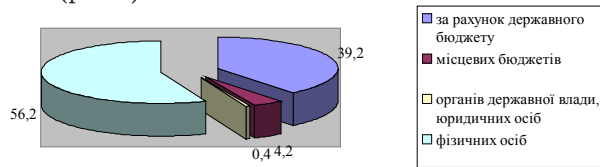

Рис. 2. Питова вага студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації за джерелами фінансування їх навчання у 2011/12 рр.

Саме тому діяльність вищих навчальних закладів спрямована не лише на підготовку кваліфікованих кадрів, формування соціально адаптованої особи, здатної інтегруватися до соціальної структури суспільства, але і на створення соціокультурного простору, який визначає організацію і специфіку студентського стилю життя, наповнюючи його інституалізованими соціальними практиками.

У вищих навчальних закладах відбувається вторинна соціалізація молоді, її орієнтація в соціально-професійній структурі суспільства і самовизначення у виборі життєвих стратегій. Разом з цим тут формуються соціокультурні знання і навички, котрі дозволяють студентам адекватно інтерпретувати свій новий статус і новий соціальний досвід. Саме функція соціокультурної (включаючи інтелектуальну) інтеграції студентської молоді через навчання «загальним формам вираження і принципам організації мислення» і передачі успадкованої від минулого культури сприяє формуванню єдиного соціокультурного простору ВНЗ, в якому створюється уніфікований спосіб життя студентства (моностиль). Його важливими рисами виступають орієнтація на професіоналізм, пізнання, творчий підхід до справи, соціальна активність.

Проте в умовах сьогодення, колись міцні позиції студентського моностилу істотно послабилися, що пояснюється відразу декількома причинами. По-перше, змінилася мотивація навчання у ВНЗ. Збільшення їх чисельності і розширення мережі філій викликали масовізацію вищої професійної освіти, а це помітно знизило її якість. Водночас комерціалізація освіти відкрила можливість навчання широкому загалу молоді. У провінційних ВНЗ ці умови викликали руйнацію системи попереднього конкурсного відбору. Гетерогенна маса нових потоків абітурієнтів принесла з собою у ВНЗ різні мотиваційні установки, це пояснює виникнення серед студентства великої кількості груп за інтересами, що у свою чергу руйнує єдиний студентський моностиль. По-друге, активне розширення інформаційного простору, диверсифікація суб'єктів виробництва символічної продукції і масовізація стилів життя за допомогою реклами, моди і телебачення помітно знижують соціалізуючу дію ВНЗ. Під впливом цих джерел ідеологічної

дії освіта з групи термінальних цінностей перейшла до групи інструментальних цінностей, що призводить до витіснення когнітивних установок на другий план, неготовності сучасних студентів брати на себе роль активного суб'єкта освітнього процесу. По-третє, диференціація самої системи вищої освіти на масову і престижну виявляється також і в тому, що різні типи навчальних закладів виокремлюються характером соціокультурних умов, котрі впливають на формування індивідуальних диспозицій і вибір стилевих переваг сучасної студентської молоді.

Усі ці причини є визначальними для розширення умов прояву індивідуального, особистого в соціалізаційних та ідентифікаційних траєкторіях студентської молоді. Послаблення інституціональних норм і соціальних регуляторів, характерних для ситуації, що склалася в системі вищої освіти, актуалізує стилізацію життя, котра розглядається молоддю в якості інструмента ідентифікації. Ідентичність сучасної молоді формується у середовищі, котре оточує її у візуальному полі за допомогою Інтернету, журналів, телебачення, що виступають найбільш актуальними інституціональними чинниками формування стилізації життя молодого покоління в глобалізаційних умовах суспільства постмодерну.

Конструювання різних стилів життя студентів (полістилізм) визначається більш широким культурним простором, тому студентські практики в цій сфері відрізнятимуться у столичних ВНЗ і в провінції, у престижних ВНЗ і в масових. Основою для диференціації виступає домінування дозвільних або освітніх, споживчих або творчих установок, котрі визначають повсякденну реальність сучасного студентства. Дані дослідження актуалізуються у зв'язку з необхідністю відновлення активної соціалізаційної функції сучасного ВНЗ. Але особливо важливі такі дослідження для ВНЗ, котрі переживають період реформ або реконструкцій. Сучасний ВНЗ повинен вирішувати проблему формування університетської корпоративної культури, а отже, і укріплення домінанти студентського моностилу. Вирішення цієї проблеми потрібне для реалізації амбітних планів на ринку освітніх послуг і досягнення престижних статусних позицій.

Вивчаючи стилізацію життя сучасного студентства, необхідно розглянути основні соціологічні підходи до аналізу стилю життя і можливість їх використання для створення методологічного конструкту, котрий дозволить досліджувати стилізацію життя сучасних студентів. Проблема стилю постала в соціології на початку XX ст., але в українській соціології вона обговорюється в останні два десятиліття, інтерес до неї неухильно зростає. Виділення стилю життя в якості предмета дослідження спостерігається одночасно в економічній теорії (Т. Веблен), в соціології (М. Вебер, Г. Зіммерль) і в соціальній філософії (Х. Отрега-і-Гасет). Постановка цієї проблеми обумовлювалася процесом масовізації суспільства, який був описаний Х. Отрегою-і-Гасетом. Він описав процес заповнення масою усіх сфер громадського життя, в яких раніше були локалізовані елітні групи. Ця ситуація руйнувала

соціально-статусні бар'єри переважно у повсякденному житті суспільства. Відомий американський економіст Т. Веблен, розглядаючи механізм боротьби за соціальні позиції, котрі відкривають доступ до різного роду ресурсів, звернув увагу на роль в цьому процесі практик демонстративного споживання. У них свідомо закріплюються домагання індивіда на певний стиль життя, що символізує соціальні досягнення, життєвий успіх і дозволяє індивідові відтворити свою приналежність до обраного стану, класу. Подібний стиль життя, котрий спирається на підтримку групових норм і моделей поведінки і маркується демонстративним споживанням, був націлений на ідентифікацію «своїх» і відокремлення групи від маси [2].

На роль стилю життя в диференціації суспільства звернув увагу також і М. Вебер, який розглядав стиль життя як форму вираження і індикатор соціальної стратифікації суспільства, заснованої на трьох показниках: власності, владі і престижі. Беручи за основу дані показники, Вебер ввів поняття «статус», в якому вони перетинаються, визначаючи при цьому спосіб життя.

У роботах Г. Зіммеля актуалізація проблематики життєвих стилів розглядається в умовах стильової диференціації культури, що посилюється в контексті вивчення ідентифікаційних процесів — стиль життя виступає основним інструментом ідентифікації індивіда.

Вивчаючи соціальну диференціацію суспільства Г. Зіммель відзначав, що зі збільшенням розміру групи і поглибленням соціальної диференціації збільшується індивідуальність її членів, і вони стають більш вільними [7].

Отже, теоретичні розробки початку ХХ ст., котрі отримали подальший розвиток у ХХ столітті, фокусувалися на двох основних моментах. По-перше, на виділенні стилю як характеристики організації життя тієї або іншої соціальної групи; по-друге, на стилі життя як інструменті ідентифікації особи, котрий реалізується, як правило, за допомогою споживання.

Перша позиція реалізувалася в наступних дослідженнях специфіки організації життя соціальних груп, що розглядається переважно в соціально-структурному напрямі як умови життя, котрі формуються соціальним прошарком (групою).

Друга позиція набула гострої актуальності в осмисленні механізму соціального становлення особи, її виділення із соціального стандарту та уніфікації, затверджуваних виробництвом масового продукту, стандартизацією споживання. Якщо в першому підході виділяються об'єктивні умови функціонування соціальної групи, то у другому відзначається переважно суб'єктивний зміст життя індивіда.

Ці напрями по-різному формувалися у теоретичному осмисленні суспільства сучасного типу в країнах Західного світу і в СРСР. Проблематика стилю життя в період 1960-70-х рр. стала центром зіткнення радянської і західної («буржуазної») ідеологій, що пояснювалось не лише розширенням інформаційних потоків і виникненням можливостей для соціального порівняння умов і форм життя «у

нас» і «у них», але і різною стратегічною орієнтацією цих світів. Для СРСР (України) характерний цілеспрямований прояв соціоцентризму в організації усіх сфер функціонування суспільства, для країн Західного світу — персонцентризму. Тому доцільно розглядати становлення вивчення стилю життя, аналізуючи не лише два методологічні підходи (соціально-груповий та індивідуально-поведінковий), але і дві традиції дослідження — західну і радянську.

Дослідження стилю життя в євро-американській традиції виходять з ідей індивідуальної активності у формуванні об'єктивних умов життя і мобільності індивіда, обумовленої його прагненням посісти певний соціальний статус. Цей напрям досліджень презентований роботами П. Бурдьє та Е.Гідденса. Враховуючи радикальні зміни в соціальному середовищі, затвердження самореференції особи в ситуації невизначеності, поширення експертного знання у сфері повсякденності і ряд інших чинників, Е. Гідденс робить висновок про перехід від «політики емансипації» до «життєвої політики», інакше кажучи, від боротьби за втілення в життя ідеалів свободи, рівноправ'я, справедливості до вибору життєвого стилю на основі відповіді на питання про те, як слід жити [10].

Ця позиція витікає з теорії структурації Е. Гідденса, відповідно до якої диференціація в суспільстві будеється на відмінності соціальних практик, які виступають одиницею його аналізу. Структура як регулярно відтворювальні «набори» правил і ресурсів проявляється в пам'яті індивідів у вигляді «відбитків» соціальної практики і відрізняється «відсутністю суб'єкта». Соціальні системи, котрі мають структуральні властивості, існують у вигляді відтворювальних у просторі та часі ситуативних дій суб'єктів. Тобто способи виробництва і відтворення систем ґрунтуються на осмислених діях акторів, які займають по відношенню один до одного певні позиції і використовують правила та ресурси в процесі взаємодії [4].

Відповідно до логіки теорії структурації Е. Гідденса, суб'єкти діяльності (індивіди), відтворюючи структуральні властивості, відтворюють також і умови, котрі роблять можливими ці дії і соціальні практики. У свою чергу соціальні практики утворюють безперервне відтворення соціальної дії, підсумком чого стає виробництво структур, правил, ресурсів. У цьому випадку йдеться про дію індивідів, що породжують організовані соціальні практики, котрі у душі теорії структурації можна розглядати як стилі життя.

Категоріальне та інструментальне значення надає трактуванню стилю життя французький соціолог П. Бурдьє. Розгляд і визначення стилю життя конструюється ним через поняття соціального простору, габітусу і соціального капіталу. Вихідні позиції його бачення пов'язані з уявленням про класоутворення як процес, котрий відбувається у багатовимірному просторі соціальних стосунків. У П. Бурдьє фундаментального значення набуває не поняття соціальної структури, а поняття соціального простору, оскільки воно фіксує реальність як стійких, так і випадкових форм зв'язків. Тут ма-

ють значення зв'язки реальні, уявні, постійні, нестабільні і зв'язки, що співіснують паралельно, і зв'язки, що накладаються одні на інші. У цьому просторі відбувається нерівномірний розподіл капіталів різного роду — економічного, культурного, соціального і символічного. Схильність індивіда до тієї або іншої дії залежить від обсягу і структури капіталів, які він має в розпорядженні. Поняття «капітал» у П. Бурдьє можна розглядати як еквівалент поняттю «ресурси» в тлумаченні Е. Гідденса. Капітали виступають як «структури панування», що дозволяють індивідам досягати своїх цілей. Агенти П. Бурдьє так само активні, як і у Е. Гідденса. Індивіди стикаються із полем, що вже існує, і яке вони можуть у своїх індивідуальних практиках відтворювати та перетворювати. Для цього, окрім формального ставлення індивіда до поля, потрібна його схильність діяти за правилами поля, наявність у агента певного габітусу, котрий включає знання правил поля, готовність їх визнавати, адекватно діяти і здійснювати соціальну імпровізацію [1].

Соціальний простір з відмінностями, що спонтанно проявляються, функціонує символічно як простір життєвих стилів, або як ансамбль груп, котрі характеризуються різним стилем життя.

Відштовхуючись від методологічної стратегії П. Бурдьє, яка виражається формулою, що визначає зміст соціальної практики індивіда, котра формується з певного співвідношення габітусу, капіталу і поля, в якому ця практика реалізується, можна звернутися до аналізу соціальних практик індивідів. Володіння інформацією про габітус агента, обсяги і структуру його капіталів і поле, в якому діє агент, дозволяє отримати знання про характер його соціальних практик і здібності конструювати ті або інші структури.

Сформовані умови існування інкорпорується в габітусі агента у вигляді схем сприйняття і одночасно схем відтворення повсякденного досвіду. Пристосування практик до умов існування, їх співвідношення формує смак у вигляді виразної інтенції, що об'єднує соціальні практики агента в єдиний стиль життя.

Отже, стиль життя може бути представлений як цілісна множинність визначальних переваг, котрі виражають одну і ту ж інтенцію в усіх повсякденних практиках агентів, які посідають однакову позицію в соціальному просторі.

Відповідно до цього вимір соціальної стратифікації, за П. Бурдьє позиція акціонізму припускає відмову від детермінізму групових стосунків і обумовлює особливий погляд на взаємодію різного роду соціальних структур та індивідів — стиль життя не є атрибутом соціальних груп, котрі існують реально, а соціальні угруповання утворюються шляхом агрегації індивідів за показниками життєвих стилів.

У межах акціоністської теорії дії соціального суб'єкта, який виступає центром соціологічної теорії, не детермінуються суспільством, але і не є абсолютно вільними від соціальних впливів, оскільки соціальний простір виступає умовою або контекстом реалізації соціальної дії. Інститути покликани

описати ситуацію, в якій розгортається соціальна дія, їх складові, можуть виступати як обмежувачі свободи діючого суб'єкта або як необхідні умови. Соціальні інститути є результатом інтенцій діючих осіб і результатом наслідків їх дій [6].

Таким чином, у категоріях акціоністської парадигми під стилем життя розуміють соціологічну категорію, яка інтегрує в собі життєві практики індивіда, об'єднані і керовані єдиною інтенцією, цілепокладанням і освоєними патернами. Стиль життя може знаходитись у дихотомічному зв'язку зі стійкими утвореннями - соціальними інститутами. Стиль життя знаходиться в межах компетентності індивіда, який його реалізує, і не є функцією соціальних угруповань. Стиль життя має дуалізм існування, виступає у вигляді стійкої основи, котра вибудовує соціальну дію, а також у вигляді пластичної флюктуюючої структури, що постійно розвивається.

Зауважимо також і на феноменологічному підході до аналізу стилю життя. У рамках феноменологічної концепції І. Гоффмана під стилем трактується «стійка впізнаність виразних засобів у поведінці людини», що є у свою чергу проявом спадкоємної безперервності ресурсів. Згідно з логікою І. Гоффмана усе, що відбувається всередині «...проінтерпретованого і організованого потоку діяльності, користується матеріалом, який надходить із зовнішнього світу і в певній спадкоємності свого змісту повинен повертатися у світ» [5].

Стиль використовується в якості засобу ідентифікації відносно людей і їх творинь. При формуванні образу іншої людини нас притягають такі аспекти його стилю, які ми в змозі сформулювати і використовувати як ядро, навколо якого будується ідентифікаційний портрет. Тобто стиль — це те, що привноситься дійовою особою у свої вчинки. У такому разі стиль можна розглядати як властивість будь-якої конкретної діяльності, властивість, яку творець цієї діяльності вносить в усі її продукти і яка в тій або іншій формі постійно йому властива.

Таким чином, у процесі теоретичного осмислення феномена стилю життя в контексті соціального розшарування масового суспільства в західній соціології сформувалась традиція - акцентувати зростаючу автономізацію індивіда (актора) в конструюванні стилю життя, котрий виступає важливою основою і індикатором прояву його свободи у відношенні до дії соціального поля, завдяки якій він функціонує.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз теоретичних підходів до вивчення різноманітності соціального життя в масовому суспільстві дозволяє виділити деякі стійкі компоненти: нині вважається загально визнаною соціально-диференціуюча роль стилю життя: він виступає яскравим маркером, котрий демонструє певні особливості соціальних груп; спосіб життя індивіда формується об'єктивними умовами його життя і сприймається, швидше, як культурна традиція, що усвідомлюється індивідом як природна форма його життя; стиль життя вибирається індивідом із презентацій образів життя тих або інших соціальних груп, котрі мають різний рівень престижності; суб'єктом вибору

стилю життя виступає, як правило, індивід, який прагне до зміни власного способу життя, до переходу в іншу статусну групу, котра виступає для нього референтною; формування стилю життя проходить

декілька етапів, головним змістом яких виступає демонстрація залучення до тієї або іншої соціально-статусної групи, репрезентація стилю і затвердження самоідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдые П. Начала: Лекции и беседы: «Социальное пространство и символическая власть» [Текст] / П. Бурдые. М.: Socio-Logos, 1993.
2. Веблен Т. Теория праздного класса [Текст] / Пер. с англ., вступ. ст. С.Т. Сорокиной; общ. ред. В.В. Мотылева. М.: Прогресс, 1984. С. 119-120.
3. Вищі навчальні заклади [Електронний ресурс]: Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации [Текст] / Э. Гидденс. М.: Академический проект, 2005.
5. Гоффман И. Укоренение деятельности в окружающем мире / И. Гоффман // Социол. обозрение. 2002. - Т. 2. - № 2. С. 43
6. Глухих А.Ю. Социология потребления в контексте акционистской парадигмы / А.Ю. Глухих // Экономическая социология. 2007. - Т. 8. - № 2. С. 29.)
7. Зиммель Г. Социальная дифференциация [Текст] / Г. Зиммель // С.А. Кравченко. Социология. Парадигмы через призму социологического воображения. М.: Экзамен, 2007. С.217.
8. Исторична еволюція і сучасний стан соціології освіти. [Текст]: учебное пособие // Соціологія освіти: Навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. / Ред. О.Л. Скідін, І.М. Гавриленко. - 2-ге вид., доп. та перероб. - Запоріжжя, 2005. - Кн.1. - С. 34-53.
9. Кремень В.Г. Якісна освіта в контексті загально-цивілізаційних змін / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2 (55). – С. 5-17.
9. Лисовский, В.Т. Советское студенчество. Социологические очерки [Текст] / В.Т. Лисовский. М.:Высшая школа, 1990. С. 271-272.
10. Сафарян, А.В. Понятие «стиль жизни» в социологии / А.В. Сафарян // «Знание. Понимание. Умение»: Электрон, журн. 2008. - № 3. – Режим доступа: // Знание. Понимание. Умение.// www.zpu-journal.ru/gumtech/projection/articles/2008/